

MASTER EN POLÍTQUES PÚBLIQUES DE SEGURETAT

Anàlisi de les diverses polítiques públiques de seguretat per abordar la problemàtica de les bandes de joves, organitzats i violents d'origen llatinoamericà a Catalunya

Alumne: Guillem Sabaté Aige

Gener de 2010

ÍNDEX

1.- Descripció de l'objecte de la investigació

2.- Justificació d'aquesta investigació

3.- Estat de la qüestió

4.- Diagnòstic

5.- Formulació d'hipòtesis

5.1.- Polítiques públiques d'Intervenció policial

5.1.1 Àmbit d'actuació policial preventiu.

5.1.2 Àmbit d'actuació policial repressiu.

5.1.3 Impacte de les mesures.

5.2.- Politiques públiques repressives en l'àmbit del dret penal

5.2.1 La modificació de la llei Penal del Menor.

5.2.2 Impacte de les mesures.

5.3- Mesures penals alternatives i el seu impacte

5.4.- Mesures a favor de la integració social dels joves

5.4.1 Reforçament del seu estatus legal a Espanya.

5.4.2 Programes d'educació i formació de joves llatinoamericans.

5.4.3 Creació d'equips d'atenció social i de detecció conflictes.

5.4.4 Creació d'associacions culturals.

5.4.5 Impacte de les mesures.

6.- Pla de treball

6.1.- Primer eix: millorar la seguretat i reduir la percepció d'inseguretat.

6.2.- Segon eix: mesures per promoure la reinserció dels joves amb responsabilitat penal.

6.3.- Tercer eix: millorar la participació del col·lectiu de joves immigrants en la nostra societat i promoure la complicitat de la resta de ciutadania i poders públics .

7.- Conclusions

8.-Bibliografia

1.- Descripció de l'objecte de la investigació

L'objecte de l'estudi és conèixer la problemàtica social i policial que genera l'arribada de nous grups juvenils organitzats i violents a Catalunya i en concret a l'àrea metropolitana de Barcelona. Valorar quines han estat fins ara les actuacions de les administracions públiques i en concret en l'àmbit policial davant aquesta nova realitat. Així com proposar les mesures i iniciatives que es poden dur a terme, per evitar que aquest nou fenomen no es converteixi amb un greu problema de seguretat, en la nostra societat.

Entre el final del 2002 i el començament del 2003 es va detectar la presència d'un nou tipus d'agrupacions juvenils a la ciutat de Barcelona. Uns mesos més tard, aquest grups van adquirir ressò públic amb l'assassinat, el 28 d'octubre de 2003, de Ronny Tapias.

Des d'aquell moment fins avui en dia, aquest nou fenomen de les bandes juvenils, fruit principalment d'un procés migratori procedent dels països llatinoamericans, ha crescut ràpidament a Espanya i també a Catalunya, però lluny encara de la dimensió que tenen aquestes bandes en els seus països d'origen.

En primer lloc cal tenir clar quin és el concepte que volem definir quan parlem de **nous grups juvenils organitzats i violents (NGJOV)**¹ i concretar les principals característiques:

- **Nous:** Grups que apareixen a Catalunya i Espanya i que adopten els models de comportament de les bandes de l'Amèrica Llatina i dels EEUU. No disposen gairebé mai d'una motivació ideològica, i això els diferencia dels altres grups juvenils existents a Catalunya, com poden ser el moviment okupa, o grups alternatius d'extrema esquerra o grups de joves d'ideologia nazi o d'extrema dreta.
- **Grups juvenils:** Es tracta de grups de joves, amb una franja d'edat entre els 12 i els 25 anys, si bé l'edat mitjana és entre els 17 i 18 anys d'edat, format majoritàriament per homes, i on les dones hi tenen un rol secundari de donar suport a les decisions i accions preses pels homes. La seva nacionalitat no és

¹ HERRERO, SANTI (Desembre 2008). "L'arribada de nous grups juvenils a Catalunya. Evolució i tractament policial". Revista Apunts de Seguretat. Número 2, pàg. 3 a 18.

homogènia encara que majoritàriament son de països llatinoamericans (Equador, República Dominicana, Colòmbia, Bolívia), encara que també s'han detectat la presència de membres nacionals espanyols i del Marroc.

- **Organitzats:** Disposen d'una estructura interna piramidal i jeràrquica, amb la presència d'un líder, que dona instruccions i que la resta d'integrants de la banda ha d'obeir. Hi ha també un codi de conducta o normativa interna que els integrants de la banda han de complir. També hi podem trobar un repartiment de funcions entre els diferents membres de la banda, així com un sistema organitzat d'accés a la banda. Mantenen reunions periòdiques normalment en espai públics i zones d'oci que consideren el seu territori.
- **Violents:** Són grups violents. Aquesta violència es pot dirigir a tres col·lectius: membres del mateix grup, membres d'altres grups rivals, o persones que no pertanyen a cap grup.

Aquests grups són popularment coneguts com a bandes llatines, però aquest concepte és inexacte. Per una banda, perquè no tots els membres dels grup són d'origen llatinoamericà i la seva utilització pot generar un efecte estigmatitzador en el conjunt de joves d'aquesta procedència que viuen a Catalunya.

El territori objecte d'estudi és l'àmbit metropolità de Barcelona, i en concret les ciutats de Barcelona i l' Hospitalet de Llobregat, ja que és on la policia ha detectat la presència d'aquestes bandes. L'i incidència d'aquest fenomen en la resta del territori és mínima i no s'hi ha detectat fins ara grups significatius que actuïn violentament.

2.- Justificació d'aquesta investigació.

En primer lloc per què es tracta d'un fenomen nou a Espanya i Catalunya, i que es troba en un procés d'evolució constant. Sense cap tipus de dubte, el fet social i demogràfic més revelant en els darrers anys, ha estat l'arribada de població immigrant al nostre territori, que ha dut a un canvi en el perfil de la població. Això ha estat i serà un repte per les administracions públiques i per la nostra societat d'integració i reconeixement d'aquests nous ciutadans. Dins d'aquest fenomen migratori, la formació de les bandes llatines, és un dels principals conflictes en l'àmbit de la seguretat, que s'ha generat.

Tot i que el fenomen de les bandes ja es dona a determinats països llatinoamericans i als Estats Units, el fenomen a Catalunya i Espanya té característiques singulars que el fan força diferent.

En segon lloc hi ha un fet molt característic d'aquest fenomen i és que tot i que els fets delictius comesos per aquestes bandes es baix, el ressò als mitjans de comunicació és molt alt. La qual cosa genera una forta percepció d'inseguretat en la població (seguretat subjectiva).

Molts ciutadans perceben com insegur la presència d'un grup de joves llatinoamericans, amb una determinat tipus de roba ampla, conversant en una plaça pública i ho considera i percep com un perill per la seva seguretat i la del barri. Tot i que aquests joves no hagin comès mai cap delictes.

La combinació d'un fenomen nou i amb evolució constant a Catalunya, i a la vegada que genera una forta percepció d'inseguretat en la població, han estat les motivacions principals alhora d'escollir aquest problema de seguretat.

En tercer lloc es troben amb un fenomen on hi ha una manca evident d'estudis i bibliografia que sigui adient a les característiques pròpies d'aquest fenomen a Catalunya i Espanya. Existeix una extensa informació d'aquest fenomen, però basada en les realitats polítiques i socials dels Estats Units i dels països de centreamericà, però hi ha una manca d'informació del que està succeint a la nostra societat i en

concret en l'àmbit metropolitana de Barcelona, si exceptuem l'estudi del professor Carles Feixa de la Universitat de Lleida i el seu equip.²

Per tant es fa del tot necessari profunditzar i fer recerca en la realitat d'aquesta problemàtica social en l'àmbit de Catalunya i en concret en l'àmbit metropolitana de Barcelona, on aquest fenomen ha tingut un grau de desenvolupament més alt.

Tots aquest ítems justifiquen l'elecció d'aquesta problemàtica per l'elaboració d'aquest treball de recerca del Projecte Final de Màster.

² FEIXA, CARLES (DIR) (2006). Jóvenes "latinos" en Barcelona: espacio público y cultura urbana. Barcelona: Anthropos. Ajuntament de Barcelona

3.- Estat de la qüestió

Entre el final del 2002 i la primavera del 2003, la Guàrdia Urbana de Barcelona i la Unitat de Menors del Mossos d'Esquadra van elaborar sengles informes en què parlaven de menors, que amb el nom de Latin Kings, actuaven en grup i manifestaven un seguit de conductes violentes.³

No va ser fins l'assassinat de Ronny Tapias el 28 d'octubre de 2003, quan els mitjans de comunicació es van començar a fer ressò i gran part de la societat va prendre consciència de l'existència d'aquestes bandes juvenils.

Durant els anys 2003 i 2004 es va anar descobrint la presència de diverses bandes, fonamentalment Latin Kings, i Ñetas en un àmbit eminentment urbà i que prenia Barcelona i Hospitalet de Llobregat com a nuclis d'actuació.

Per aquest motiu l'Ajuntament de Barcelona i en concret la Direcció de Serveis de Prevenció d'aquest ajuntament va decidir encarregar un estudi que va dirigir l'antropòleg de la Universitat de Lleida, Carles Feixa. Els resultats d'aquesta investigació van ser presentats al novembre de 2005, i van generar una publicació.⁴

En aquesta presentació membres de Latin Kings i Ñetas van manifestar la seva voluntat de formar sengles associacions. Aquesta manifestació era fruit del procés de reflexió que havien realitzat part dels membres d'aquestes bandes, que els va fer replantejar la seva relació amb la societat catalana i la percepció que tenia aquesta de les bandes com a un perill per la convivència, degut a les notícies de successos violents vinculats amb aquest tipus de grups.

En l'elecció d'aquest camí va ser també fonamental el suport i la posició favorable de l'Ajuntament de Barcelona, així com el compromís cívic d'algunes entitats com l'Institut de Drets Humans de Catalunya que els va assessorar i acompanyar en el procés de debat intern dins les organitzacions, i en el compliment dels requisits formals de legalització que qualsevol associació ha de complir.

³ Els informes són d'ús intern dels cossos policials i no publicats, citats per HERRERO, SANTI (Desembre 2008). "L'arribada de nous grups juvenils a Catalunya. Evolució i tractament policial". Revista Apunts de Seguretat. Número 2, pàg. 3 a 18.

⁴ FEIXA, CARLES (DIR) (2006). Jóvenes "latinos" en Barcelona: espacio público y cultura urbana. Barcelona: Anthropos. Ajuntament de Barcelona .

Aquest procés de reflexió va donar lloc a la creació de dues associacions: l'*Organización Cultura de Reyes y Reinas Latinos de Catalunya*⁵ el juliol de 2006 i l'*Asociación sociocultural, deportiva y musical de Ñetas*⁶, el març de 2007.

Però cal deixar molt clar, que aquest procés d'institucionalització només ha aconseguit convèncer a una part molt petita dels membres d'aquestes bandes⁷ i a més l'adopció d'aquesta estratègia ha provocat dissidències internes, lluites de poder i escissions.

Malgrat que els joves que s'hagin distanciat de la violència siguin una minoria, cal valorar l'experiència com a positiva, ja que suposa un model que altres joves poden triar per tant de pertànyer a un grup, que no comporti una dinàmica de violència i ha més, serveix d'exemple i d'experiència per a nous projectes i iniciatives en aquest àmbit.

També s'ha detectat des del 2004 l'existència d'altres grups, que sense tenir el volum de joves que els dos esmentats, també s'han anat format en molts de casos amb un perfil més violent i més delictiu (Black Panthers, Blood 42, Trinitarios,) Sense oblidar la petita presència d'un grup de la Mara Salvatrucha, sense més connexió amb la seva banda germana del Salvador, que el nom i algunes pintades i per tant molt allunyat del comportament delictiu i grau de violència que aquesta banda té a l'Amèrica Central.

A nivell de l'àrea metropolitana de Barcelona, els fets delictius més greus comesos per aquestes bandes consisteixen principalment, amb baralles amb bandes rivals, amb excepció d'una agressió el 8 de febrer de 2009 a membres del Cos del Mossos d'Esquadra a la plaça Joan Miró, quan volien evitar una baralla entre les bandes rivals del Latin King i els Ñetas.

Pel que fa referència als estudis que s'han fet fins ara sobre aquesta problemàtica cal diferenciar dos àmbits, per una part hi ha la producció científica i d'investigació acadèmica i de recerca als Estats Units i Centreamericà on podem destacar a Malcolm

⁵ Inscrita en el Registre d'entitats jurídiques de la Generalitat de Catalunya, el 30 de juliol de 2006.

⁶ Inscrita en el Registre d'entitats jurídiques de la Generalitat de Catalunya, el 15 de març de 2007.

⁷ HERRERO, SANTI (Desembre 2008). " L'arribada de nous grups juvenils a Catalunya. Evolució i tractament policial". Revista Apunts de Seguretat. Número 2, pàg. 3 a 18.

W. Klein⁸ que porta més de 40 anys dedicats a l'estudi de les agrupacions juvenils de carrer als Estats Units. Segons Klein les bandes juvenils no estan especialitzades en la comissió de delictes i poden realitzar gran varietat d'accions il·legals. En el cas de comissió de delictes, no existeix una planificació anticipada i molt rarament s'escull la víctima amb premeditació, els joves es mouen més en funció de les oportunitats per la comissió de delictes⁹.

També podem destacar la investigació duta a terme per Decker y Kempf-Leonard¹⁰ a l'any 1991 a la ciutat de St Louis. Aquest autors estableixen que les informacions que oferien els mitjans de comunicació, eren poc acurades amb la realitat, però les úniques disponibles pels ciutadans per tal de fer-se una visió del problema.

A nivell de Llatinoamericà és força interessant l'experiència de la Fundació Ser Paz de Guayaquil (Equador) que encapçala la Sra. Nelsa Curbelo, que ha dut ha terme experiències de reconeixement d'aquests grups i de treball conjunt amb la resta d'actors socials (policia, serveis socials, església)¹¹.

A nivell d'Europa (exclosa Espanya) la recerca científica no ha estat significativa, atès que el fenomen de les bandes llatines va lligat a un procés migratori procedent dels països llatinoamericans, que en la resta d'Europa no s'ha produït amb la intensitat que aquest fenomen ha tingut a Espanya, com a conseqüència en aquest darrer cas, dels lligams culturals i idiomàtics entre les dues cultures.

A nivell d'Espanya la recerca científica s'inicia amb l'estudi realitzat per l'antropòleg de la Universitat de Lleida, Carles Feixa. El qual va dirigir un equip d'investigadors que es van entrevistar amb els joves i van estudiar la problemàtica d'aquestes bandes; el resultat d'aquesta recerca van ser presentat a l'opinió pública el novembre de 2005, i va generar una publicació.¹²

⁸ De la seva extensa bibliografia podem destacar el següent llibre:KLEIN, MALCOLM W. Chasing After Street Gangs: a forty-year journey Masters series in criminology. Pearson Prentice Hall. Upper Saddle River. New Jersey. 2007.

⁹ KLEIN, M.W., Street gangs and street workers. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1971.

¹⁰ DECKER AND KEMPF-LEONARD. Constructing Gangs: The Social Definition Of Youth Activities Criminal Justice Policy Review 1991; 5;

¹¹ Per més informació podeu visitar la pagina web de la fundació: <http://www.serpaz.org/web/>

¹² FEIXA, CARLES (DIR) (2006). Jóvenes " latinos" en Barcelona: espacio público y cultura urbana. Barcelona: Anthropos. Ajuntament de Barcelona

Entre les conclusions d'aquest estudi cal destacar les següents:

- Es va confirmar la opinió inicial sobre la dimensió d'aquest fenomen. En aquest sentit els joves que es consideren part d'aquests col·lectius no superen un 5% del total del grup d'edat dels llatinoamericans.
- La vinculació d'aquestes bandes amb el territori, és a dir el control de l'espai públic, no és ni intensa ni permanent.
- Va confirmar l'existència de cert ritus o pràctiques amb la utilització de la força física, però el seu ús no era generalitzat. Aquest ús de la força podia tenir dues vessants, una interna com a ritus pels nous iniciats i una externa d'agressió a joves de bandes rivals.
- No es pot establir que aquests grups utilitzin la violència freqüentment, si no que la seva utilització és de forma esporàdica. Si que hi ha episodis on els joves utilitzen el nom de determinades bandes per obtenir respecte i poder enfront altres grups de joves.
- Aquestes bandes no tenen entre els seus objectius la realització d'actes delictius, tot i això en la seva relació amb el medi on actuen i amb les relacions amb altres grups podria generar i consolidar dinàmiques d'activitats delictives.

4.- Diagnòstic

El primer que ha de quedar clar és que l'actuació delictiva d'aquestes bandes a Catalunya, res té que veure - ni amb el nombre d'integrants, ni amb els fets violents-, amb les bandes de referència de països llatinoamericans.

La formació d'aquestes bandes és un fenomen lligat a l'arribada a la ciutat de Barcelona/Catalunya/Espanya- durant les dues darreres dècades -d'un important número de persones immigrants procedents dels països llatinoamericans.

El fenomen a Catalunya es troba en una etapa inicial i els joves veuen les bandes com una forma d'identificació de grup per obtenir respecte i poder davant altres joves. Ens troben davant de joves, molts d'ells en una etapa crítica com és l'adolescència i que es troben vivint en una societat que no és la seva. Són joves que han perdut les seves referències familiars, els seus d'amics del país d'origen i es troben desprotegits davant una nova societat que en molts casos els discrimina o els rebutja.

En un primer diagnòstic el que podem observar són actuacions dels poders públics diferents, per tal de poder donar respostes a una mateixa problemàtica de seguretat que generen aquestes bandes.

Hi haurà per una part una actuació dels poders públics de caire reactiu - sobretot policial – davant la creació d'aquestes bandes i del seu funcionament, argumentant el seu caràcter d'associacions il·lícites, la comissió de delictes i la forta alarma d'inseguretat que generen en la societat. És un model reactiu basat en una solució policial del problema.

Hi hauria un altre model d'actuació preventiu que apostaria – amb el respecte a l'Estat de Dret- per una socialització d'aquests grups, establint pots de diàlegs i d'integració en les xarxes socials del barri i de la ciutat. Aquesta socialització té com a eix el reconeixement i legalització d'aquest grups com associacions culturals, esportives. Això té com a objectiu la generació de noves oportunitats a aquest joves, i que aquests assumeixin drets i obligacions dins la comunitat.

Exemple d'aquest darrer model d'actuació seria el que ha impulsat la ciutat de Barcelona i que va donar lloc a la creació de dues associacions culturals per parts d'aquest grups i l'establiment de ponts d'interlocució.

Un altre exemple d'aquest model s'ha aplicat a l'Equador i en concret per la Fundació Ser Paz en Guayaquil, que encapçala la excandidata al premi nobel de la pau, Nelsa Curbelo, amb el reconeixement dels Latin Kings com una organització cultural i social que treballa conjuntament amb la policia, els serveis socials i les esglésies de les zones urbanes més pobres.¹³

La qual cosa no pot obviar de la existència de joves que prefereixen no integrar-se en aquestes associacions i situar-se ne una posició i en unes actuacions al llindar de la legalitat o que casos esporàdics la desborda.

¹³ SORIANA GATICA, J. P.(2008) Maras y pandillas juveniles: dos mundos diferentes. Revista CIDOB d'afers internacionals. Número 81, pàg 131.

5.- Formulació d'Hipòtesis

L'objectiu és exposar quines són les polítiques públiques, que poden disposar els responsables polítics, per abordar la problemàtica de les bandes de joves organitzats i violents a l'àmbit metropolita de Barcelona, com un fenomen que afecta a la seguretat ciutadana i els impactes que poden tenir aquestes polítiques en la resolució del conflicte.

En primer lloc cal tenir clar que aquest fenomen no es pot considerar únicament des de la visió policial. Un correcte abordatge del fenomen és considerant que estem davant també d'un problema social, i com tal, cal plantejar les diverses actuacions que cal dur a terme.

Un dels reptes al qual ha de donar resposta les polítiques públiques és la integració d'un segment de la població juvenil, fruit d'una triple crisi (adolescència, immigració i atur) que afecta als joves llatins que arriben a Espanya i que es troben amb una manca de referents socials i afectius.

Aquest joves es troben sense uns espais associatius i educatius apropiats a la seva cultura; sense un treball sòlid i estable; amb uns pares que en la majoria dels casos no els poden atendre per manca de temps i que dona lloc a que aquests joves busquin refugi en aquestes agrupacions i bandes. Estem també per tant, davant d'un problema de comunicació i afectivitat.

Les bandes suposen per aquest joves un referent, on es troben integrats. Al grup, el jove se sent un ésser útil, reconegut i, a més, li ofereix seguretat i acompanyament perquè ningú no abusi d'ell. Una conseqüència lògica és l'augment de l'autoestima del jove.

Les bandes donen a aquests joves l'afectivitat que no troben en les seves cases, els hi suposa un referent per ampliar el seu cercle d'amistats, i poder així relacionar-se amb altres persones i allunyar-se de la soledat.

És obvi per tant que l'abordatge d'aquesta problemàtica requereix un coneixement i un treball multidisciplinari i per tant les polítiques públiques que es poden portar a terme desborden l'àmbit estricte de les polítiques públiques de seguretat.

L'objectiu que ens plantegem en aquest apartat és l'anàlisi de les diverses polítiques públiques que es poden utilitzar per abordar el problema de les noves bandes de joves, organitzats i violents i el impacte i conseqüències que poden tenir la seva aplicació.

En la mesura que tinguem un millor coneixement del problema, dels seus orígens i de la seva evolució, més eines disposarem pel seu tractament.

5.1.- Polítiques públiques d'Intervenció policial.

Davant un problema de (in)seguretat, el primer a qui acudim és a la policia com a responsable de garantir la seguretat pública. L'abordatge de la problemàtica de les bandes de joves organitzats i violents no és una excepció, i amb la primera mesura que es pensa i s'adopta, quan es produeix un fet delictiu que genera una forta alarma social, és dedicar-hi més policies a la investigació i prevenció dels fets delictius.

La segona mesura que la opinió pública demana és la modificació del Codi Penal, amb l'objectiu d'augmentar les penes d'aquests delictes, atès que es consideren (erròniament) insuficients.

Però hem de ser conscients que ni l'actuació policial, ni l'augment de penes, son suficients per tal de donar solució a la problemàtica d'aquestes bandes de joves organitzats i violents. Hem d'anar un pas més enllà, recollint l'experiència de països on aquest fenomen fa més de 40 anys que es desenvolupa, i per tant tenen més experiència que nosaltres. Tot i que cal reconèixer, que el fenomen a Espanya té unes característiques diferents, atès que es tracta d'un fenomen lligat a un procés migratori.

Pel que fa a l'actuació policial hi podem trobar dos àmbits d'actuació

5.1.1 Àmbit d'actuació policial preventiu.

Les polítiques públiques en aquest àmbit es basen sobretot en la creació d'unitats de policia específiques per fer un anàlisi i seguiment d'aquestes bandes, conèixer quins son els seus líders i en quins espais territorials es mouen habitualment.

A Catalunya, el Cos de Mossos d'Esquadra, disposa d'una unitat que es dedica exclusivament al seguiment de les bandes juvenils. Aquesta unitat està integrada per 5 agents policials i esta integrada dins l'àrea de medi ambient i menors, que depèn de la Unitat Central de Proximitat i Atenció al Ciutadà amb seu a Sabadell, però amb àmbit d'actuació a tot Catalunya. Aquesta unitat - conjuntament amb 4 agents policials del Gabinet de Seguretat del Departament d'Interior i Relacions Institucionals-, fa un treball d'anàlisi, informació sobre el fenomen d'aquestes bandes i manté contactes amb el principals líders de les associacions culturals.

5.1.2. Àmbit d'actuació policial reactiu

Tant en l'àmbit de Catalunya com de la resta de l'estat s'han procedit a realitzar detencions d'aquest joves quan han comès delictes penals. En l'àmbit de Catalunya els Mossos d'Esquadra ha realitzat també operatius especials en determinats llocs públics i centres de diversió d'aquest joves, procedint a la identificació de persones i realització de registre de les seves pertinences.

La darrera actuació del Cos de Mossos d'Esquadra, ha estat la detenció de 4 joves sud-americans, presumptes membres de la banda llatina Ñetas i responsables de la mort d'un jove de 18 anys al barri de Sants, el passat sis de maig, al qual van confondre amb un Latin King.¹⁴

Segons els mitjans de comunicació la policia durant l'any 2005 va detenir a tot l'Estat espanyol a 50 Ñetas, 46 Latin Kings, 5 Dominican Don'Play, 5 Latinos de Fuego i un membre dels Dark Latin Globbers. La seva procedència era d'Equador (65.5%), República Dominicana i Colòmbia. Dels detinguts els 46% eren menors d'edat.¹⁵

5.1.3 Impacte de les mesures

Pel que fa a l'àmbit d'actuació preventiu, l'impacte de la mesura és positiu ja que permet el coneixement del funcionament intern i els lideratges d'aquestes bandes i per tant fer una anàlisi de la informació disponible en una mateixa unitat policial.

Per que fa a l'àmbit d'actuació reactiu o repressiu, pot tenir impactes negatius si és desproporcionada; ja que un impacte excessiu d'intervenció policial envers aquest col·lectiu, pot ser visualitzat per ells mateixos com una persecució policial i que es considerin víctimes d'una societat que els rebutja per la seva forma de pensar, vestir o pel seu origen racial.

¹⁴ Diari El País de 5 de novembre de 2009

¹⁵ Diari El País de 30 de gener de 2006.

5.2.- Polítiques públiques repressives en l'àmbit del dret penal

Davant un augment de la criminalitat – ja sigui real o amplificada pels mitjans de comunicació – la reacció dels governants sempre tendeix a una mateixa línia, augment de la presència policial i castigar més i millor els fets delictius.

La conseqüència immediata de que els responsables polítics vulguin castigar més els fets delictius, és la modificació de la normativa penal, amb un augment de les penes previstes al Codi Penal, la tipificació de nous fets delictius i l'establiment de noves agreujants.

5.2.1 La modificació de la llei Penal del Menor.

La problemàtica generada per aquestes noves bandes de joves organitzats i violents, no ha estat una excepció a la regla general esmentada i el govern de l'estat davant la pressió de l'opinió pública que demana més duresa davant aquest tipus de delictes ha dut a terme una modificació de la llei orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.¹⁶

Aquesta reforma es va articular mitjançant la llei orgànica 8/2006 de modificació de la responsabilitat penals del menors¹⁷ i una de les seves principals novetats és l'ampliació dels supòsits en els quals es pot imposar la mesura d'internament en règim tancat dels menors, afegint als ja existents, la possibilitat d'utilitzar aquesta mesura d'internament, per als menors que pertanyin o actuïn al servei d'una banda, organització o associació, encara que sigui de forma transitòria i sense que sigui necessari la comissió d'un delictes greu o violent.

La reforma també inclou altres novetats, com un increment de la duració de les mesures de seguretat i d'internament de menors, així com de les mesures provisionals en cas de fets delictius greus. També s'habilita al jutge de menors per tal que pugui imposar la mesura d'internament per a delictes greus però no violents.

El Defensor del Poble va manifestar que el Codi Penal “ *no basta*” per reduir l'agressivitat d'aquest grups. Al contrari considera que a les bandes “ *les resulta ventajoso que las fuerzas de seguridad busquen al autor del delito e insistan tan poco*

¹⁶ BOE núm. 11 de 13 de gener de 2000.

¹⁷ BOE núm. 290 de 5 de desembre de 2006.

en la línea de la acción colectiva; es más en ocasiones hasta designan a un culpable por su edad o circunstancias personales, y cuya condena deja intacta la estructura de la banda ¹⁸

5.2.2 Impacte de la mesura d'internament en un centre tancat de Justícia Juvenil.

Es obvi que la mesura d'internament d'un menor en un centre en règim tancat suposa un fet traumàtic que trenca qualsevol procés de socialització del jove en la seva família, comunitat i en la societat.

La mesura penal d'internament en un centre suposa també una experiència negativa per al menor, que pot generar una reafirmació de la seva actitud davant una societat que no és la seva, que el castiga i el rebutja.

La mesura d'internament en un centre tancat pot tenir un impacte negatiu; pot suposar pel jove un major desarrelament del seu cercle familiar i d'amistats i a més pot donar lloc a un aprenentatge delictiu i l'entrada en un nou cercle d'amistats que provenen del centre d'internament. Per la qual cosa únicament seria recomanable amb delictes molt greus o amb joves que exerceixen un lideratge dins les bandes.

A més cal tenir present que l'excessiva duració de les penes té un fort impacte en la vida del jove, ja que forma part d'una banda d'aquest tipus té un període concret de duració, i els joves a una certa edat, deixen de formar part d'aquest grups i passant a tenir unes relacions més interpersonals ¹⁹, apareix la parella i la creació d'un nucli familiar estable amb els fills.

¹⁸ Diari el País, 19 d'octubre de 2005.

¹⁹ Revilla Castro, J.C. "Grupos urbanos violentos", en Sociología de grupos pequeños, sectas y tribus urbanas. Cuadernos de Derecho Judicial, Consejo General del Poder Judicial, Madrid.2000 N° 11.

5.3.- Mesures penals alternatives i el seu impacte

Un qüestió clau per gestionar la responsabilitat penal d'aquests joves, és trobar la **resposta judicial** adient en cada cas concret.

En alguns casos, l'ingrés en un centre penitenciari, pot no ser la millor solució per tal de donar una resposta penal i obtenir la possible integració del jove a la societat.

En molts casos per aquests joves estar en una presó, o en un centre on estan privats de llibertat (menors), no és ni una lacra, ni un càstig, al contrari, es pot viure com una més de les situacions que pot viure un *pandillero* i en ocasions es pot interpretar davant el grup com un mèrit. Per tant el jove no percep l'efecte punitiu de la pena i això cal que es tingui en compte pels operadors del sistema judicial.

El sistema judicial ha de trobar altres formules que permetin a aquest joves, reflexionar sobre la seva conducta i el seu comportament. Les mesures penals alternatives a l'ingrés en un centre tancat, que permet la normativa vigent son les següents:

- Mesures de tractament en medi obert.

Aquesta mesura pot consistir en un tractament ambulatori, l'assistència a un centre de dia, internament de cap de setmana en un centre, la realització de tasques socials o educatives, l'assistència a cursos de formació, la convivència amb una persona, família o grup educatiu o la prestacions de tasques en benefici de la comunitat.

Pel que fa a la mesura de tractament en medi obert, pot tenir un impacte positiu si es far un adequat seguiment individualitzat del jove, de la seva conducta i de la seva socialització. En aquest etapa es fonamental per aconseguir els objectius d'integració disposar d'un entorn familiar favorable i que li doni suport.

- Programa de mediació, conciliació i reparació a la víctima

Aquest programa pot consistir en la reparació voluntària del dany causat a la víctima pel infractor, sota la supervisió d'un mediador que facilita l'acord entre les parts, o la conciliació entre víctima i infractor.

Pel que fa a la mesura de mediació i reparació a la víctima pot tenir un impacte positiu de visualització per part del jove del dany produït i la percepció per part de la víctima de que no existeix impunitat pels fets delictius comesos.

5.4. Mesures a favor de la integració social dels joves

En aquest apartat estudiarem les mesures públiques d'àmbit social, que poden tenir un major impacte per la integració d'aquest joves llatinoamericans en la nostra societat.

5.4.1 Reforçament del seu estatut legal a Espanya.

Cal dur a terme plans d'orientació per les famílies en procés de reagrupament familiar, amb l'objectiu de que els joves llatinoamericans s'asseguri el seu accés, als mecanismes de regularització i de permisos de residència i treball.

5.4.2 Programes d'educació i formació dels joves llatinoamericans.

Dins l'ensenyament reglat caldria treballar en una reducció de la taxa d'abandonament d'estudis que tenen aquest joves, mitjançant la incorporació de professorat de reforç específic.

Un paper clau en la **detecció dels conflictes** la tenen els centres educatius. És aquí on es realitza una primera detecció del problema. És on s'inicien la formació de les bandes de joves, al qual hi pertanyen alguns alumnes del centre. Davant els conflictes que es produeixen en el centre una de les possibles solucions és la mediació entre els mateixos alumnes (dirigit per un professor del centre). En alguns centres de l'Hospitalet de Llobregat i Barcelona s'ha porta a terme aquesta figura amb relatiu èxit. Con la mediació no ve imposada, si no que aquesta hi participen les persones amb conflicte, i un tercer que és un company que no esta per damunt de les parts, és millor acceptada pels joves.

La realització d'activitats extraescolars que impliquin el desenvolupament d'activitats creatives o socials, com pot ser la creació de grups teatrals o realització activitats esportives, pot significar l'allunyament d'aquest joves del carrer. També la realització d'activitats promogudes per les diferents administracions entre els joves, pot significar un trencament d'aquest amb el carrer.

Cal donar a conèixer els cursos de formació laboral, als joves que a partir dels 16 anys surten voluntàriament del sistema educatiu i tenen dificultats per la seva integració en el món laboral. Aquests cursos permeten als joves adquirir coneixements

i experiències en oficis concrets. Aquestes mesures han de tenir com a objectiu d'introduir aquest joves al món del mercat de treball laboral en les mateixes condicions d'igualtat que els joves nacionals

5.4.3 Creació d' equips d'atenció social i de mediador social.

Els serveis socials son la peça clau, ja que poden detectar la desestructuració familiar o la manca de recursos, i per tant la situació de risc en la que es troben aquest joves, per tant es considera adient la creació de centres de participació per la integració i atenció social a immigrants, així com la figura dels educadors juvenils que actuen al barri.

Integrats dins dels equips socials es pot potenciar la figura del **mediador social** en aquelles zones on existeixi una problemàtica o conflicte entre el jove i els veïns de la zona, ja sigui per actituds incíviques o per l'ús de l'espai urbà.

5.4.4 Creació d'associacions culturals.

A Barcelona s'ha portat a terme una experiència – amb el suport i acompanyament de les administracions públiques - que fins ara ha donat bons fruits, com és la legalització d'aquestes bandes mitjançant la creació d'associacions culturals²⁰ que tenen com a objectiu donar a conèixer la seva cultura, fomentar els intercanvis culturals, la difusió dels drets humans i la promoció de polítiques educatives i de valors. Hi ha també un compromís de renúncia a la violència interna i externa amb altres bandes per a la resolució dels conflictes que es puguin generar.

Amb la creació d'aquestes associacions culturals s'aconsegueix que aquests joves recuperin l'autoestima a formar part d'un grup, a no sentir-se rebutjats. A que hi hagi una millora de l'afectivitat que no troben a casa seva, ja que es produeix un foment de l'amistat amb altres joves dels dos sexes, evitant la soledat i omplint en definitiva el temps lliure.

²⁰ S'han creat dues associacions. Una anomenada Organización cultural de reyes y reinas Latinos de Catalunya. Inscrita en el registre d'entitats jurídiques de la Generalitat de Catalunya, el 30 de juliol de 2006 i una altra anomenada Asociación sociocultural, deportiva y musical de Ñetas. Inscrita en el registre d'entitats jurídiques de la Generalitat de Catalunya el 15 de març de 2007.

Un exemple d'aquestes iniciatives és la que es va fer ressò als mitjans de comunicació,²¹ de la posada a la venda d'un disc conjunt creat pels Latin Kings i les Ñetas i que porta per títol “*Unidos por el flow*” (bon rotllo). Els beneficis econòmics de la venda del disc aniran destinats a projectes socials i culturals.

Un representat d'aquests grups exposa:

“ els Latin Kings, Ñetas i els joves de Barcelona s'uneixen en un projecte socioeducatiu per mitjà de la música hip-hop llatina, on la no violència i la convivència entre races, cultures i generes es possible”²².

5.4.5 Impactes de les mesures.

L' impacte positiu de totes aquestes mesures socials, son evitar la marginació social, que té com a conseqüència que aquests joves es mostrin hostils davant una societat que no els compren i que produeix la radicalització de la conducta del jove per mitjà de la violència.

L' impacte positiu s'aconsegueix quan s'evita el risc social de que aquests joves s'integrin en bandes i s'aconsegueix una alternativa al carrer, amb la seva inserció en el món educatiu o laboral.

El conjunt de les mesures suposa també un impacte organitzatiu per les administracions públiques, ja que requereix un esforç de coordinació entre totes les administracions que actuen al territori, establint els protocols d'actuació que impliquin al conjunt d'actors: centres educatius, serveis socials i policia; per tal de detectar l'aparició de bandes i actuar coordinadament envers altres grups de risc, com poden ser els menors immigrants desemparats.

L' impacte negatiu del conjunt d'aquestes mesures de caire social, es pot produir si la resta de la ciutadania percep aquests ajuts i mesures com un privilegi, que redueix la seves possibilitats i expectatives socials. En cap cas, les mesures que es proposen han de restar recursos dels ajuts socials existents, tot el contrari, les mesures proposades han de sumar esforços en la línia de tenir una societat més cohesionada.

²¹ Article publicat al Diari El País, el día 15.11.08.

²² Vegeu nota 8.

6.- Pla d'acció.

Aquest pla d'acció elaborat per abordar la problemàtica que generen les bandes de joves organitzats i violents en l'àmbit metropolita de Barcelona, és un instrument per desenvolupar polítiques públiques finalistes.

Aquests polítiques requereixen la col·laboració i participació del conjunt d'administracions públiques implicades en aquesta problemàtica.

Aquesta planificació es desenvolupa a través d'eixos estratègics, entesos d'una forma transversal, i que afecten en el seu conjunt, a tots els actors implicats en aquesta problemàtica.

La planificació s'ha estructurat al voltant de **tres eixos estratègics**.

1. Millorar la seguretat i reduir la percepció d'inseguretat.
2. Mesures per millorar la integració i resocialització dels joves que han delinquit.
3. Millorar la participació del col·lectiu de joves immigrants en la nostra societat i promoure la complicitat de la resta de ciutadania i poders públics .

Atès l'abast d'aquest treball, s'han obviat en la planificació l'establiment d'instruments d'avaluació sobre l'eficàcia i l'eficiència del pla, així com l'establiment del conjunt d'indicadors que mesurin els resultats finals del mateix.

6.1 Primer eix: millorar la seguretat i reduir la percepció d'inseguretat.

Els actors policials han de tenir la capacitat de donar resposta policial als fets delictius que es produeixen, i a la vegada ser capaços de transmetre -als mitjans de comunicació i als ciutadans - una versió real de l'abast del problema.

L'**objectiu general** és d'aconseguir una millora de l'eficàcia policial i per tant una millora objectiva de la seguretat i alhora aconseguir una reducció de la percepció d'inseguretat que genera aquest fenomen en la població (seguretat subjectiva).

Els principals actors implicats en aquest eix estratègic serien, els cossos policials, principalment mossos d'esquadra i Policial Local, tot i que també es considera bàsica la coordinació i les experiències d'altres policies a nivell estatal i internacional.

Els objectius parcials d'aquest eix estratègic són els següents:

- Impulsar actuacions de coneixement policial de la problemàtica i de la seva evolució, així com l'intercanvi d'experiències i informació entre els diferents cossos policials.
- Impulsar actuacions preventives policials, en determinades zones específiques del territori.
- Impulsar les capacitats reactives específiques policials, davant els fets delictius, amb l'objectiu de neutralitzar les amenaces, detenir als presumptes delinqüents i posar-los a disposició de la justícia, alhora que es dona suport a les víctimes.
- Impulsa actuacions de difusió als mitjans de comunicació, on es realitzi un treball pedagògic d'explicació de l'abast real del problema, evitant estereotips i la generalització d'algunes conductes individuals, al conjunt del col·lectiu de joves i immigrants.

Els diferents programes d'actuació que es poden establir són els següents:

- Creació d'una taula policial a nivell autonòmic i estatal per la coordinació i l'intercanvi d'informació policial i d'experiències .

- Creació d'unitats específiques policials d'intel·ligència per l'anàlisi i seguiment d'aquesta problemàtica.
- Millorar en l'àmbit policial, la recopilació i sistematització de dades, informacions i textos, que permeti un intercanvi d'experiències i coneixements sobre aquests nous grups juvenils.
- Creació d'unitats específiques policials de coordinació de la intervenció policial reactiva en aquest àmbit.
- Millorar les polítiques de proximitat per tal de promoure la proactivitat policial.
- Millorar la qualitat de la informació que sobre aquest fenomen es transmet als mitjans de comunicació.
- Millorar el coneixement i la informació policial als ciutadans, de les zones afectades per aquesta problemàtica.

6.2. Segon eix: Mesures per promoure la reinserció dels joves amb responsabilitat penal.

Aquest segon eix té com a **objectiu general**, la reinserció dels joves delinqüents que formen part d'aquestes bandes, evitant que torni a reincidir en la comissió de fets delictius.

Es tracta per tant d'esbrinar, quina ha de ser la resposta de política criminològica per aconseguir apartar aquest joves de les bandes, i possibilitar la integració dels joves en un espai familiar i social normalitzat.

Els principals actors implicats, en aquest segon eix estratègic, serien per una part les institucions que formen l'àmbit judicial (jutges, fiscals, centre penitenciaris, centre d'internament de joves) i per l'altra part l'àmbit familiar, ja sigui la vida en parella, o amb els pares, avis o tutors.

Els objectius parcials d'aquest eix estratègic són els següents:

- Promoure que el compliment de la pena estigui subjecte a l'objectiu superior de la reinserció del jove.
- Trencar el vincle entre el jove i la banda.
- Promoure la participació de l'entorn familiar en la integració del jove en la societat, evitant la reincidència.

Els diferents programes d'actuació que es poden establir són els següents:

- Prioritzar les mesures de tractament en medi obert i les mesures penals alternatives.
- Prioritzar programes de tractament individualitzats dels joves, que tinguin en compte la seva situació personal i familiar i que permetin alhora un abordatge individual dels factors de risc.
- Promoure programes de formació específica que li permetin l'accés al món laboral.

- Establiment de programes de mediació, conciliació i reparació a la víctima, que faciliti l'acord entre víctima i infractor.
- Prioritzar el suport assistencial a les famílies per tal que el jove trobi un entorn familiar que li pugui donar suport al jove i sigui el més normalitzat possible.

6.3 Tercer eix: Millorar la participació del col·lectiu de joves immigrants en la nostra societat i promoure la complicitat de la resta de ciutadania i poders públics .

Cal promoure la complicitat i la participació d'aquest joves, amb l'**objectiu general** d'aconseguir la plena integració en la vida normalitzada de la seva comunitat.

La societat ha d'oferir a aquest joves, acolliment i acceptació de la seva diversitat. Les administracions públiques, i especialment en l'àmbit del món local, ha de liderar aquesta complicitat amb els joves, amb l'objectiu de millora de la percepció social que tenen la resta dels ciutadans.

Els principals actors implicats en aquest tercer eix estratègic serien les administracions públiques i molt especialment l'administració local i la resta de ciutadania.

Els objectius parcials d'aquest eix estratègic són els següents:

- Promoure la coordinació i la responsabilitat de les administracions públiques, sota el lideratge de l'administració local, atès que és l'àmbit més proper a la problemàtica social que genera l'actuació d'aquests joves.
- Planificar la participació d'aquests joves en la vida comunitària de la seva ciutat.
- Promoure la complicitat i la informació de la ciutadania.

Els diferents programes d'actuació que es poden establir són els següents:

- Elaboració d'un pla - en el l'àmbit local - per fomentar la participació dels joves immigrants en la vida de la seva comunitat.
- Promoure la utilització d'instal·lació públiques locals, en dos àmbits:
 - Àmbit de reunions de grup: Oferint la possibilitat de utilització dels casals, centre de joves, per a les seves reunions .

- Àmbit esports: Oferint la possibilitat de utilització de pistes esportives i instal·lacions escolars, per les seves activitats esportives.
- Promoure la participació d'aquests joves, en els mitjans de comunicació local (ràdio, televisió local, revista municipal) per tal que exposin les seves inquietuds i problemes; s'han de fer més transparents davant la societat.
- Promoure la participació d'aquests joves en els actes culturals de la seva ciutat i en el teixit associatiu del barri o de la ciutat (carrosses de reis, festa major, actuacions musicals determinades i acordades amb el propis joves).
- Promoure la creació d'associacions culturals per agrupar aquests joves.
- Promoure, en l'àmbit escolar, els valors de lluita contra el racisme i la discriminació i els programes de mediació de conflicte, realitzats pels propis joves amb la supervisió d'un professor.
- Promoure, en l'àmbit escolar, la incorporació de professorat de reforç específic per al col·lectiu d'alumnes joves immigrants.
- Promoure, en l'àmbit local, la creació d'equips d'atenció social, amb educadors socials que coordinin i facin un seguiment i acompanyament d'aquests joves i els informin sobre els recursos que posen les administracions públiques al seu abast.
- Promoure, en l'àmbit local, la figura del mediador social, en aquelles zones on existeix una problemàtica entre els joves i els veïns de la zona.
- Promoure plans de reagrupament de les famílies dels joves emigrants, així com garantir a aquests joves la seva regularització legal i l'obtenció dels permisos de residència i sobretot de treball, que permetin la seva integració laboral.

7.- Conclusions

- Tot i que és un model importat de llatinoamericà, el seu origen, implantació i la seva evolució a Barcelona ha estat diferent, per la qual cosa existeix importants diferències, entre el model de bandes de llatinoamericà i les existents actualment a Barcelona; per tant, les mesures han d'adoptar s'han d'adequar a la realitat del problema en la nostra societat.
- El número de joves que es consideren que formen part d'aquestes bandes és baix, en relació al grup de joves llatinoamericans de la seva edat. Però la reflexió que cal fer és que estem davant un fenomen que no ha de ser mesurat per la seva quantitat, si no per que s'ha convertit en un símptoma dels problemes socials que afecten al conjunt de la població juvenil llatina.
- Estem davant d'una problemàtica complexa, que requereix una intervenció multidisciplinària, la resposta al conflicte que genera les bandes no ha de ser estrictament policial. Hi ha una labor de diversos actors (ensenyament, serveis socials, serveis de joventut) que han de realitzar una labor d'identificació del problema per evitar la seva evolució.
- La labor policial ha de ser amb dues vessants en primer lloc una actuació preventiva amb un seguiment del fenomen, - conjuntament amb la resta d'actors- detectant estructures, funcionament i lideratge. I en segon lloc una actuació reactiva o repressiva proporcionada al fet, en cas que les bandes o qualsevol del seus membres cometin un fet delictiu.
- La resposta del sistema penal, en cas que es produeixin fets delictius, no pot ser sempre d'ingrés en un centre d'internament tancat. Únicament cal reservar aquesta mesura pels fets greus o pels líders de les bandes. Cal potenciar les mesures alternatives de compliment de les penes com les mesures de tractament en medi obert i els programes de mediació, reparació i/o conciliació, amb la víctima, tant abans de la sentència com després de la sentència, amb l'objectiu d'assolir la resocialització dels joves i evitant la seva reincidència delictiva.
- La intervenció en l'àmbit de l'execució de mesures de penes en centres educatius de Justícia Juvenil i penitenciaris s'ha d'orientar a l'abordatge

individual dels factors que porten al jove a delinquir. Han de ser programes individualitzats, flexibles i adaptats a les circumstàncies del menor amb l'objectiu de donar resposta als seus factors de risc. La família ha de tenir un paper clau en el procés de recuperació del jove amb l'objectiu d'integrar-lo el més aviat possibles als seus referents familiars.

- En l'àmbit local, és necessari que les administracions públiques portin a terme plans específics, que facin incidència en aconseguir la participació d'aquest joves immigrants en la vida de la comunitat i alhora els facin més transparents davant la resta de ciutadans. És necessari integrar aquest joves en el teixit associatiu del barri o ciutat.
- Els mitjans de comunicació, han de fugir d'estereotips i evitar l'alarma social i la generalització de conductes delictives individuals, al conjunt del col·lectiu de joves i immigrants.

8.- Bibliografia

Decker and Kempf- Leonard. 1991. Constructing Gangs: The Social Definition of youth activities. Criminal Justice Policy Review. N.5.

Delgado Morillas, P.A.(2006). Bandas Latinas. Instituto Universitario de Investigació sobre seguridad interior. UNED.Data de consulta: 1 de setembre de 2009.

http://www.uned.es/investigacion/publicaciones/Cuadernillo_abril2006.pdf

Feixa Pampols, C. (2006). Jovenes latinos en Barcelona. Espacio público y Cultura urbana. Editorial Anthoropos. Barcelona.

Herrero Blanco, S.(2005). Un nuevo tipo de bandas. Treball no editat.

Herrero Blanco, S.(2008). L'arribada de nous grups juvenils a Catalunya. Evolució i tractament policial. Revista Apunts de Seguretat. Número 2.

Kazyrytski, Leanid (2009). Consideracions criminològiques en torn a las banda callejeras de origen latinoamericano en Cataluña. Tesis Doctoral.

Klein, M. W., (1971) Street gangs and street workers. Englewood Cliffs, NJ: Pretentice-Hall.

Lahosa i Cañellas, J. M. (2008). Bandas latinas. Una aproximación de recuperación social en Barcelona. Revista CIDOB d'afers internacionals. Número 81, pàg 173-189.

Lopez Corral, M. (2008). Barcelona y Madrid: Dos realidades distintas antes el fenomeno de la bandas latinas. Revista CIDOB d'afers internacionals. Número 81, pàg 191 -206.

Moya Malapeira, D.(2008). Intervención pública sobre las pandillas juveniles latinoamericanas. Revista CIDOB d'afers Internacionals. Número 81, pàg 139-171.

Paradell Fernández, L. (2007). Estrategias de actuación y el fenómeno de las maras en el marco del abordaje de los casos de jóvenes implicados en los nuevos grupos juveniles organizados y violentos (GJOV). Ponència recollida pel Centre d' Estudis Jurídics amb motiu de la celebració del curs sobre Psicologia del testimonio a Barcelona entre els dies 9 i 12 d'octubre.

Revilla Castro, J.C. (2002). Grupos urbanos violentos(tribus urbanas).Cuadernos de Derecho Judicial. Consejo General del Poder Judicial.Número 11, pag 173 i ss.

Sans Mulas,N. (2006). El desafío de la criminalidad organizada.Editorial Comares SL. Granada.

Soriano Gatica, J. P.(2008). Maras y pandillas juveniles: dos mundos diferentes. Revista CIDOB d'afers internacionals. Número 81, pàg 109 -137.